

[Atabey Kılıç, Ahmet Tanyıldız, "Abdülbâkî Gölpinarlı'nın Mesnevî Şerhi ve Şârihliğine Dâir", *Abülbaki Gölpinarlı Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan kitaplar Dizisi, Ankara 2013, ss. 201-226.]

* [] içindeki rakamlar kitaptaki sayfa numaralarıdır.

ABDÜLBÂKÎ GÖLPINARLI'NIN MESNEVÎ ŞERHİ VE ŞÂRIHLİĞİNE DÂİR

Atabey KILIÇ* - Ahmet TANYILDIZ**

Yazıldığı dönemden günümüze kadar kültür ve edebiyat dünyasının hemen her alanında etkisini hissettiren Mesnevî-yi Ma'nevî'nin çeşitli hacimlerde manzûm/mensûr eli civarında şerhi bulunmaktadır. Mesnevî'nin metni gibi bu şerh eserleri de edebî metinler olmanın ötesinde dinî ilimler, felsefe, filoloji, halkiyat gibi geniş alanların bilgi ve anlam çerçevesine sahiptirler. Bu külliyyâtın en son örnekleri arasında Abdülbâkî Gölpinarlı'nın kaleme aldığı altı ciltlik *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi* adlı eseri de yer almaktadır. Bu yazıda Gölpinarlı Şerhi muhteva, şerh yöntemi ve diğer Mesnevî şârihlerine bakışı gibi hususlar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

[201] 1. Muhteva

Tasavvuf ve Mevlevîlik araştırmaları konusunda son asrın önde gelen şahsiyetleri arasında yer alan Abdülbâkî Gölpinarlı (1900-1982), altı cilt hâlinde tertip ettiği *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi* adlı eseri ile Mesnevî'nin tam şerhine muvaffak olan sınırlı sayıda müelliften biridir. Gölpinarlı'nın bu eseri, Ahmed Avnî Konuk'un *Mesnevî-i Şerif Şerhi*¹ ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*² ile beraber ülkemizde te'lif edilen en son tam şerhlerdendir.

Eser bir 'Sunuş' yazısıyla başlar. Bu kısım tüm şerhin kılavuzu niteliğindedir. Gölpinarlı öncelikle Mevlânâ'nın ifadesiyle *Birlik Dükkâmı* olarak adlandırdığı Mesnevî'nin muhtevasına yönelik bilgilere yer verir, mesnevînin bir nazım şekli olarak Doğu edebiyatlarında kullanıldığını, Mevlânâ'nın ise bu nazım şekli ile telif ettiği esere başka bir başlık koymayı lüzumsuz gördüğünü ve nazım şeklinin artık [202] müstakil bir eser adı olduğunu belirtir. Ardından Mevlânâ'nın tavsîfine başlayan yazar onu bir *tasavvuf mümessili* değil *melâmet eri* şeklinde tasavvur edip kendisinden önceki birikimden yararlandığını ama taklitte kalmayıp devrinin tüm özelliklerini Mesnevî'ye yansıttığını ifade eder.

Sunuş kısmında vurgulanan önemli bir nokta da Mesnevî ciltlerinin telif süreci/süresi ile yedinci cilt meselesidir. Gölpinarlı yedinci cildin varlığını kesin bir dille tekzip eder: "*Mevlânâ'ya atıf ve isnâd edilen cildin, inananlara göre yedinci cildin tamâmiyle uydurma olduğunu da burada anlatmak zorundayız. 2696 beyitten meydana gelen bu cilde VI. ciltten de tam 1010 beyit aynen alınıp katılmıştır. Başlıklar Mesnevî başlıklarından, fakat bozularak çalınmadır. Metinde yani çalınmayıp uydurulan beyitlerde insicâm olmadığı gibi telaffuz hataları da pek çoktur. Talîm ve telkînler, inançlar, Mevlânâ'nın inançlarına aykırıdır.*"(s. XII) Gölpinarlı, Ankaravî gibi bir şârihin yedinci cilde eklenen beyitleri fark edip kenârına *zâid* ibâresi koymasına rağmen şerh etmesine şaşırıldığını ifade eder.

* Prof. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; atabeykiliç@gmail.com.

** Yrd. Doç. Dr.; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; ahmettanyildiz@gmail.com.

¹ Ahmed Avnî Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi I*, Cilt 1-2, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004. Bu eserin tamamı Mustafa Tahralı ve arkadaşları tarafından neşredilmiş Kitabevi Yayınları'na basılmıştır.

² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Cilt 1-14, 2. Basım, İstanbul: Şâmil Yayınları, 1975.

Gölpınarlı yedinci cilt meselesini bu şekilde değerlendirdikten sonra Ömer Ferîd Kâm'ın Mevlânâ hakkında yazdığı mektuba yer verir. Ardından Mesnevî'yi hangi sebeplerle tercüme ve şerh ettiğini anlatır. Daha sonra Mesnevî'nin en eski nüshası olarak kabul ettiği nüshanın ayrıntılı tavsifini yapar. Yazmanın ciltlerini, ölçüleri ve muhtevalarıyla verip alıntılarla zenginleştiren yazar bu tavsiften sonra şerhinde yararlandığı Mesnevî'nin diğer eski ve doğru nüshalarını tavsif eder. Bu kısımda tavsif edilen nüsha sayısı 14'tür.

Yazar *Sunuş* kısmının son bölümünde ise Mesnevî'nin son şerhleri sayılan Ahmed Avnî Konuk, Bedüzzamân Firûzanfer³ ve Muhammed Takî-yi Ca'ferî'nin⁴ Mesnevî şerhlerin hakkında bilgi verir. Ardından kendi şerhinde izlediği yöntem hakkında ipuçları verip Mesnevî'nin *nüsha-i kadîmi* olan Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 51 numaralı nüsha ile Nicholson⁵ neşrini birkaç beyit çerçevesinde kıyaslayarak sunuş bölümünü bitirir ve şerhe başlar. [203]

Gölpınarlı'nın eseri Mesnevî'nin altı cildi esas alınarak altı cilt hâlinde şerh edilmiştir. Her cilt Mesnevî'nin bir cildine tekâbül edip beyit tercümelere ve şerhi de bu şekilde son bulmaktadır. Ancak kimi basımlarda altı ciltlik bu şerh eseri üç cilt hâlinde toplanmış, her cildinde Mesnevî'nin ikişer cildi şerh edilmiştir.⁶ Bu çalışmada da eserin İnkılâp Yayınları'nca yapılan bu üç ciltlik neşri esas alınmıştır. Buna göre eserin

Birinci Cildi: 1-370 sayfaları arasındadır. Mesnevî'nin Arapça Dîbâce'sinin tercümesi ile başlayıp 'Alî'nin kılıcını atmasının sebebinin söylemesi' hikâyesi ve şerhi ile bitmektedir.

İkinci Cildi: 372-672 sayfaları arasındadır. 'Çelebi Hüsâmeddîn'in yazısıyla bulunan Dîbâce' ile başlayıp 'Hacılar-Çöldeki zâhid' hikâyesi ve şerhi ile bitmektedir.

İki cildi kapsayan bu eserin sonunda Özel İsim; Mekân; Millet Soy-Boy, Din-Mezhep ve Tarîkat İndeksi; Şerhte İzah Edilen Maddeler; Doğru-Yanlış Cetveli bulunmaktadır. (s. 673-696)

Üçüncü Cildi: 1-340 sayfaları arasındadır. Mesnevî'nin üçüncü cildinin Dîbâce'si ve şerhi ile başlayan bu cilt 'Âşıkın sevgilisini bulması' hikâyesi ve şerhi ile bitmektedir.

Dördüncü Cildi: 343-654 sayfaları arasındadır. Mesnevî'nin dördüncü cildinin Dîbâce'si ve şerhi ile başlayan bu cilt 'Cebraîl'in Mustafa'ya görünüşü' hikâyesi ve şerhi ile bitmektedir.

İki cildi kapsayan bu eserin sonunda Özel İsim; Mekân; Millet Soy-Boy, Din-Mezhep ve Tarîkatlar indeksi bulunmaktadır. (s. 655-664)

Beşinci Cildi: 1-366 sayfaları arasındadır. Mesnevî'nin beşinci cildinin Dîbâce'si ve şerhi ile başlayan bu cilt 'Eyaz'ın kendini suçlu bilmesi' hikâyesi ve şerhi ile bitmektedir.

Altıncı Cildi: 369-795 sayfaları arasındadır. Mesnevî'nin altıncı cildinin Dîbâce'si ve şerhi ile başlayan bu cilt aslı nüshada yer almayıp diğer nüshalarda bulunduğu söylenen 'Sultan Veled'in tamamlaması' adlı bölüm ve şerhi ile bitmektedir. [204]

İki cildi kapsayan bu eserin sonunda Şahıs Adları; Mekân Adları; Millet Soy-Boy, Din-Mezhep ve Tarîkat indeksi bulunmaktadır. (s. 796-808)

³ Bedüzzamân Firûzanfer, *Mesnevî-yi Şerif*, (I. Cilt, 3012 beyit) Tahran 1349.

⁴ Muhammed Takî-yi Ca'ferî, *Tefsîr u Nakd u Tahlîl-i Mesnevî*, Tahran 1349-1354 (1970-1975).

⁵ Reynold A. Nicholson, *The Mathnawî of Jalâlu'ddîn Rûmî*, Cilt 1-8, London, 1925-1940.

⁶ Gölpınarlı'nın bu eseri muhtelif zamanlarda farklı yayınevlerince neşredilmiştir. Ulaşılabilen son neşirleri şunlardır: Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, Cilt 1-6, 3. Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I-II. Cilt; III-IV. Cilt; V-VI. Cilt, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

2. Neden Yeni Bir Şerh?

Gölpınarlı Mesnevî'nin defalarca tercüme ve şerh edildiğini bilmesine rağmen onu tekrar tercüme ve şerh etmesini başlıca üç nedene bağlar:

- Eski şârihlerin şerh metotları, dil özellikleri ve anlaşılma problemleri.
- Eski şârihlerin şerh sürecinde temel referans kaynağı olarak Mevlânâ'nın eserlerini almamaları ve Mevlevî literatüründen habersiz olmaları.
- Eski şârihlerin -Ankaravî dâhil- Mesnevî'nin en doğru ve sağlam nüshasını esas almamaları.

"Neden tekrar Mesnevî'yi terceme ve şerh etmeye kalktık? Bunu kısaca anlatalım: Biz bu lüzûmu bugünkü bilgi anlayışımız, bugünkü tahlil ve intikâd metodumuz ve bugünkü dilimiz bakımından mutlaka gerekli bulduk. Her şeyden önce dil bakımından gerekiyordu bu iş, çünkü bugün Osmanlıca'yı anlamak gerçekten de pek zor. Artık bu bir ihtisas işi oldu (...) Sonra saygıdeğer çeviriciler, açıklayıcılar Mesnevî'yi Mevlânâ'nın bütün eserlerini, Tebrizli Şems'in Makâlât'ını, Sultân Veled'in bilhassa İbtidâ-nâme'sini okumadan bu işe girişmişler. Bu yüzden de açıklamaları kendi anlayışlarınınca olmuştur (...) Sonra hemen her açıklayıcı, içlerinde en meşhûru Ankaravî de olmak üzere, Mesnevî'nin en doğru ve sağlam nüshasını esas tutmak lüzûmünü duymamıştır (...) İşte biz bütün bunları gördük, Mesnevî'nin yeniden, bugünün intikâd metodları dikkate alınarak terceme ve şerh edilmesinin mutlaka gerekli olduğu kanaatine, inancına sahip olduk..." (C I, Sunuş, s. XIV-XV)

3. Nasıl Bir Şerh?

Gölpınarlı eserinin *Sunuş* kısmında nasıl bir şerh ortaya koymaya çalıştığını anlatmaktadır. Buna göre Gölpınarlı'nın bu şerh ve tercümedeki temel amacı Mevlânâ'nın cümlelerini günümüzün tahlil ve tenkit metotlarına dayanarak tarafsız bir şekilde şerh etmek, [205] Mesnevî'de bulunan mecâzî veya müphem yerleri muhakkak surette yine Mevlânâ'nın cümleleriyle, yani diğer eserlerinden de istifade ederek şerh etmektir:

"Bütün şârihlere sonsuz saygımız var, ancak biz Mevlânâ'yı kendi sözleriyle, kendi eserleriyle yorumlamayı, bugünün tahlil ve intikâd metodlarına dayanarak ve tarafsız olarak başarmaya çalıştık. Bunu en doğru ve en sağlam yol bulduk." (C I, Sunuş, s. XXXVIII)

Gölpınarlı Mesnevî'yi beyit esasına göre tercüme etmekle beraber şerh etme yöntemi bakımından kadîm şerhlerden farklı bir yol izlediğini açıklar:

"Şârihler eski tarza uyup şerhlerini beyit beyit yapmışlar. Bir beyti yazıp anlamını verdikten sonra şerhe girişmişler. Bu tarz eserin şî'riyetine, heyecanına, akışına engel oluyor bizçe. Onun için biz şî'riyeti bozmayalım, neş'eyi yarıda bırakmayalım dedik. Bir bahsi, bir hikâyeyi mümkün olduğu kadar tümünden verip sonra o kısmın şerhini sunmayı daha uygun bulduk. Sanıyoruz ki bu tarz, eserin çekici, sarıcı kudretini, şiir akışını imkân derecesinde gölgelemeyi sağlayacaktır." (C I, Sunuş, s. XXXIX)

Gölpınarlı'nın bu cümlelerinden yapmak istediği şerhin kodlarını şöyle çıkarmak mümkündür:

- Akademik ölçüler ışığında tenkit ve tahlil etmek.
- Tercüme ve şerhte tarafsız olmak.
- Mesnevî'yi Mesnevî ile ve Mevlânâ'nın diğer eserleri ile şerh etmek.
- Tercüme beyit esasına göre yapmak.
- Şerhi hikâyeye veya konu bütünlüğünü bozmadan gerçekleştirmek.

4. Diğer Mesnevî Şârihlerine Bakışı

Abdülbâkî Gölpinarlı Mesnevî'nin tamamını tercüme ve şerh eden son şahsiyettir. Bu sebeple kendisinden önce telif edilen şerhleri inceleme imkânı bulmuş ve eserinin ilgili yerlerinde sâbık şerhlerin değerlendirmesini de yapmıştır. Yazar şerhinde Şem'î Şem'ullâh, İsmâil Ankaravî, Sarı Abdullah, Muhammed Ca'fer-i Takî, Bedüzzamân Firûzanfer ve Nicholson, Ahmed Avnî Konuk, Ahmed Ateş gibi [206] şahsiyetlerin şerh veya tercümelerini içeren eserlerini incelediğini, şerh edilen metnin ilgili kısımlarında doğrudan veya dolayısıyla hissettirmektedir. İleride değinileceği gibi kendisinden önceki şerhlere temel hususlarda itibar etmeyen Gölpinarlı, yorumlarını makul gördüğü şârihleri çoğu zaman eserlerinin ilgili kısımlarına atıf yapmak suretiyle anmakta, yorum ve bilgide eksikliğini tespit ettiği şârihleri tenkit etmekten kaçınmamaktadır.

a. Kaynak Göstererek Yapılan Tenkitler

Mesnevî tercümesi ve şerhinde müdakkik bir ilim adamı portresi çizen Abdülbâkî Gölpinarlı beyitlerin ilgili yerinde şârihlerin genel tercüme ve şerhlerinin dışında farklı görünen bilgileri, anekdotları ve yorumları değerlendirir. Bu üslûp, şerhin zengin bir anlam ve yorum alanı kazanmasını sağlamıştır. Gölpinarlı şerhin kimi kısımlarında bazen kaynak göstererek bazen de dolaylı alıntı yaparak diğer şârihleri ve eserlerini tenkit eder.

Gölpinarlı'nın eserinde en çok yararlandığı kişi Bedüzzamân Firûzanfer'dir. Şerhin birçok yerinde Firûzanfer'in değerlendirmelerine yer veren yazar, özellikle Mesnevî'de anlatılan hikâyelerin kaynaklarını tespit etmede Firûzanfer'in şerhini temel başvuru kaynağı olarak görmektedir. Bu yönüyle Gölpinarlı'nın Firûzanfer'i çoğu kez olumlu ifadelerle veya herhangi bir yorum yapmadan anar:

"Bedüzzamân Furûzanfer, 68. beyitten sonra başlayan hikâyenin, 'Hilyetü'l-Evliyâ'da bulunduğunu bildirmekte ve metnini vermektedir." (C III, s. 17)

"Furûzanfer bu hikâyenin, Demîri'nin 'Hayât'ül-Hayvan'ıyla Aşî'nin 'Cevâmî'ül-Hikâyât'ında da bulunduğunu, Ebû-Âlî Tenuhî'nin de bu hikâyeyi naklettiğini, Aşî'nin İbrâhim Havassa'a İbn-i Batûta'nın da 'Siyâhat-nâme'sinde Ebû Abdullah Hafîf'e nisbet ettiğini, kitaplarının basım yerleri, tarihleri ve sahîfe numaralarıyla bildiriyor. (Maâhibiz, s. 87-88)" (C III s. 17)

"235. Beyitten sonraki hikâyenin, Câhibiz'in 'Kitâb'ül-Buhalâ'sında bulunduğunu Furûzanfer merhum bildiriyor ve 1948 Mısır basımından metnini veriyor." (C III s. 69)

Ancak Firûzanfer'e katılmadığı kısımlarda sebebini izah ederek onun fikirlerini tashîh eder:

[207]

"112'den sonraki hikâyeye. Bedüzzamân Furûzanfer, bu hikâyenin kaynağı olarak Müslim'den bir hadîs alıyorsa da hikâyeyle hiçbir ilgisi olmadığından özetini dahi vermiyoruz." (C II, s. 400)

"503. Beyitten sonraki hikâyeye. Bedüzzamân Furûzanfer, Sinbâd-nâme'deki bir hikâyeyi bu hikâyenin kaynağı sayıyor. Bu hikâyenin özetini veriyoruz (...) Hikâyeye, Mevlânâ'nın anlattığı hikâyeye benzerse de Mevlânâ'nın naklettiği bu hikâyeye olamaz." (C II, s. 444)

Gölpinarlı'nın eserinde Firûzanfer'den sonra en çok mürâcaat ettiği şârih İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî'dir. Yazar şerhinin muhtelif yerlerinde Ankaravî'yi kimi zaman yalnızca Şârih ismiyle zikreder. Gölpinarlı Ankaravî'nin Mesnevî'yi şerh etme yöntemine ve muhtevâda İbn Arabî düşüncesi ile paralel bir ifade ve düşünce taşımasına eleştiri getirir.⁷ Bu eleştiriler sadece Mesnevî Şerhi'nde ileri sürdüğü fikirlerle sınırlı kalmayıp Ankaravî'nin Farsça bilgisinin yeterli olmadığı, Mevlânâ'nın bazı eserlerini okumadığı, Mesnevî'nin yedinci cildinin mevcudiyeti ve şerhi konusuna da taşar:

⁷ Ankaravî Şerhi ve şerh yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Tanyıldız, *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî - Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2010, s. 64-104.

"Adı geçen müellif, Mevlânâ'nın diğer eserlerini okumamış, okumuşsa bile dikkat etmemiş, hele Şems'in Makâlât'ıyla hiç meşgul olmamıştır. Bu yüzden Makâlât'ta geçen Mesnevî hikâyelerinden haberi olmadığı gibi meselâ, Fîhi mâ-fîh'te şerh edilen bir Mesnevî beytinden de haberi yoktur. Bütün bunlar bir yana, o, şerbine esas ittihaz etmek için doğru bir nüsha dahi bulmaya lüzum görmemiştir. Şerhinin esas olan metin, baştan başa yanlış, bir çok yerleri de kasten tabrif edilmiş bir metindir. Bunları da bir tarafa bırakalım, Şârih, eserini şerh ettiği Mevlânâ'nın üslûbundan ve felsefesinden de haberi olmadığını, Mevlânâ'nın olmayan yabancı yedinci cildi şerh etmekle isbat etmiştir. Hatta bundan dolayı zamanındaki, Mevlevî şeyhlerinin itirazlarına sebep olmuştur. Yenikapı Şeyhi Sabûbî'nin kendisine, "Nasılsa o yalancı cildi şerh etmiş, fakat okutmaya kalkarsa gelir, kürsüsünü başına yıklarım." diye haber gönderdiği, Mevlevîler arasında mütevâtir bir rivâyettir. Rusûhî, Mevlânâ'yı, Ibn Arabî'nin felsefesini [208] esas tutarak şerh etmiştir. Yukarıdaki kusurlara, Fars dilinin istilâlarını bilmeyişini, daha doğrusu Farsçasının kitap Farsçası olduğunu da katmak icap eder. Bütün bunlara rağmen Ankaravî şerhinin, diğer şerhlere nispetle iyi olduğunu söylersek Mesnevî şerhlerinin ilmi karakterini belirtmiş oluruz."⁸

Gölpınarlı'nın bu ifadelerinde diğer Mesnevî şerhlerine nasıl baktığının ipuçlarını bulmak da mümkündür. Ankaravî şerhini birçok yönüyle eleştirmesine rağmen diğer şerhlere göre iyi durumda olduğunu belirterek mevcut Mesnevî şerhlerine itibar etmediğini hissettirmektedir.

Gölpınarlı'nın Ankaravî'yi eleştirdiği temel hususlardan biri de Mesnevî'nin yedinci cildinin olup olmadığı konusundadır. Yazar yedinci cildin mevcudiyetini kesin bir dille reddedip onu şerh eden Ankaravî'nin böyle bir işe girişmesine şaşırıldığını ifade eder:

"Mevlânâ'ya atf ve isnad edilen cildin, inananlara göre yedinci cildin tamamıyla uydurma olduğunu da burada anlatmak zorundayız. 2696 beyitten meydana gelen bu cilde, bilhassa I. Ciltten hikâyeler, hikâyelerin konuları tabrif edilerek alınmış, VI. ciltten de tam 1010 beyit aynen alınıp katılmıştır. Başlıklar Mesnevî başlıklarından, fakat bozularak çalınmadır (...) Ankaravî Rusûhî İsmâil bu cilde katılan beyitleri bulmuş, bunların yanlarına 'zâid' yani 'bu ciltten değil, fazla' yazısını yazmış yabut çoğunda olduğu gibi 'z' işaretini koymuş. Böyle olduğu hâlde nasıl oluyor da bu düzme cildi Mevlânâ'nın sanarak şerh etmiş, buna şaşmamamızın imkânı yok." (C I, Sunuş, s. XII)

Gölpınarlı, Ankaravî'ye yönelttiği bu eleştirilerin dışında şerhinin birçok yerinde ona atıfta bulunur. Özellikle Mesnevî beyitlerinin dayanakları olan âyet, hadîs-i kudsî, hadîs-i şerîf ve Arapça kaynaklar bahis konusu olduğunda Ankaravî'nin adını sık sık zikreder. Şerhin diğer kısımlarında isabetli bulduğu yorumlarını destekler mahiyette beyanda bulunurken yanlış olarak değerlendirdiği yorumlarını da tashih etme yolunu seçer:

"Ankaravî bu beyitte cuvan diye Çelebi Hüsâmeddîn'e hitâb ettiklerini, Hüsâmeddîn'in fütüvvet erlerinden olduğunu [209] söylüyor. Gerçekten de Çelebi Abi-Türkoğlu'dur. Fütüvvet ehline cuvanmerd de dendiğini biliyoruz." (C 2, s. 320-321)

"A kardeş sen o düşüncesin ancak, ondan başka neyin varsa kemiktir, kıldır.' Ankaravî bu beyitteki 'düşünce'yi 'nefs-i nâtuka' yani insanın söz söyleme kabiliyetiyle beliren hususiyeti olarak kabul etmekle doğruya yaklaşıyor. Fakat bundan sonraki beyitte 'düşünce'yi 'adamın düşüncesi değeridir' meâlindeki Arapça sözle pekiştirerek doğrudan doğruya 'düşünce' olarak kabul edip Mevlânâ'nın maksudından gene uzaklaşıyor." (C 2, s. 414)

"Kâbü'l-Bâbü'l. Şârih-i Ankaravî Kâbü'l'de büyüçülerin çok olduğunu söylüyorsa da bizce Kâbü'l'le kâfiyeli olduğundan dolayı beyte girmiştir. Ancak Kâbü'l'den yetişen bir büyüçü kocakarının o devirlerde anılmış olması ihtimali de vardır." (C IV, s. 604.)

Şerh metninde doğrudan değinilmemekle beraber Gölpınarlı'nın şerhini ve yöntemini hedef aldığı diğer bir şahsiyet de Ahmed Avnî Konuk'tur. Asıl itibarıyla diğer şerhlere göre daha nitelikli

⁸ Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1983, s. 114.

bulduğu bu şerhi muhtemelen bazı şahsî sebeplerle eleştirmiş ve bir iddiaya göre eserin neşrine engel olmak istemiştir.⁹ Gölpınarlı'nın Konuk Şerhi üzerine söyledikleri şöyledir:

"İbn Arabî'ye pek düşkün olan, onun birçok eserlerini terceme veya şerh eden rahmetli A. Konuk'un otuzdört defteri dolduran ve Mevlânâ Müzesi K.'de 4740-4773 no'larda kayıtlı bulunan bu şerhi, tamâmiyle vahdet-i vücûd inancına dayanan bir şerhtir; bugünün ilim esaslarına, tablîl ve intikâd metoduna uymamaktadır; indî hükümlerle doludur." (C I, Sunuş, s. XXXVIII)

"Diğer şârihlerden daha iyi bir şerh meydana getirmekle beraber o da diğer ana kaynakları okumadığından ve bir de bazen Mevlânâ'nın sözlerini fennî buluşlara tabîke uğraştığından şerhi, ilmî bir mâhiyet arz etmez."¹⁰

"Beyit sayıları bile nüshaya uymayan (Ankaravî Nüshası) metin şöyle dursun; şerhte âyetler, indî te'villere tâbî tutulmuş, zâif ve mevzû' hadîsler alınmış, âyetlerin sûrelerin ve âyet [210] numaraları konmamış, anılan menkabelerin kaynakları gösterilmemiştir. Birçok şerhten faydalandığını söylediği hâlde bunların basımlarını, aldığı yerlerde s. numaralarını vermemiş, hattâ adlarını dahi bildirmemiştir. Her bususta İbni Arabî ile istişhâd edilmektedir."¹¹

Gölpınarlı'nın, şerh yöntemini değerlendirdiği diğer bir şârih de Muhammed Takî-yi Ca'ferî'dir. Muhteva ve anlam yönüyle beğendiği bu şerhi felsefî açıdan Mevlânâ ve klâsik felsefe eserlerinin mukayesesine çokça girildiği için eleştirir:

"Ca'ferî gerçekten de büyük bir aşk ve îmânla Mesnevî'yi şerh etmiş, 'Tefsîr u Nakd u Tablîl-i Mesnevî' adını taşıyan ve onbeş büyük cildi kaplayan bu eser (...) bilhassa felsefî bakımdan gerçekten de önemlidir. Büyük bilgin, eski filozoflarla yeni felsefeyi temsil edenlerin birçoğuyla Şark'ın büyük dehâsı, îmân ve İslâm'ın mümessili Mevlânâ'yı kıyaslamakta, onlardaki ilmî-felsefî telakkîyeleri Mevlânâ'da bulmaktadır. Fakat bu, -azîz şârihin hoşgörüsüne, bağışlamasına sığınarak söyleyelim- gâlibâ Yunan felsefesine dayanarak Kur'ân-ı Mecîd'i tefsîr edenlerin çabalarına benzemekte ve bizce biraz da zoraki ve gereksiz bir zahmet." (C I, Sunuş, s. XXXVIII)

b. Genel İfadeler

Abdülbâkî Gölpınarlı Mesnevî beyitlerini şerh ederken kimi beyitlerde genel ifadeler kullanarak kendisinden önceki şerhlere atıflarda bulunmaktadır.

'Mesnevî'yi şerh edenlerin bemen hepsi...' (C 1, s. 16)

'Eski şârihlere göre...' (C 1, s. 16)

'Eski şârihler maksadı pek güzel anlamışlardır.' (C 1, s. 20)

Olumlu ve destekleyici atıfların yanı sıra bazı kısımlarda isim vermeden önceki şârihleri yerer:

'Eski şârihler Mevlânâ'nın eserlerini okumadıkları, Mevlânâ ile alâkalı kitapları gözden geçirmedikleri için...' (C 1, s. 320) [211]

5. Tercüme ve Şerh Yöntemi¹²

⁹ Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için bk. Ahmed Avnî Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi I*, s. 20-21.

¹⁰ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 145.

¹¹ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu Cilt III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s. 235.

¹² Gölpınarlı Şerhi'nin muhtevasına ve şerh yöntemine dair nitelikli çalışmalar mevcuttur. Özellikle İsmail Güleç'in Gölpınarlı Şerhi ile diğer Mesnevî şerhlerini mukayese ettiği bir incelemesi bulunmaktadır. Bu çalışmamızda söz konusu incelemeleri de göz önünde bulundurarak değerli araştırmacıların ele aldıkları hususları tekrar etme gereği duymadık. Bu sebeple şerhin muhteva ve yöntemini değerlendirirken incelemeyi düşündüğümüz 'eserin kaynakları, dayanaklar, âyet, hadîs, kelâm-ı kibâr, halk kültürü unsurları, atasözü ve deyimler, kıssalar, dinî ve tarihî şahsiyetler, terimler, kavramlar vb. başlıkları atladık. Gölpınarlı Şerhi'nin muhtevası ve değerlendirmesi için bk. Şener Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması", TALİD, (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi), Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı 10, GÜZ, 2007, s. 500-501; İsmail Güleç, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler", İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri, Cilt 22, 135-154, 2006 [http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1170] (ET: 25.06.2012); İsmail Güleç, "Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri", Pan Yayıncılık, İstanbul 2008; İsmail Güleç, "Gölpınarlı Şerhi'nin Diğer Mesnevî Şerhleri Arasındaki Yeri", Mevlânâ'yı Günümüze Taşıyan Üstâd: Abdülbâkî Gölpınarlı Sempozyumu, İstanbul 17-18 Ekim 2007 [http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1158] (ET: 26.06.2012).

Abdülbâkî Gölpinarlı Mesnevî'nin tamamını şerh eden son şârih olduğu için kendisinden önceki mevcut şerhleri okumuş ve o eserlerde Mesnevî'nin şerh edilme yöntemlerini incelemiştir. Bu okuma ve değerlendirme süreçlerinin sonucunda Gölpinarlı'nın hem klâsik dönem şerhlerinde hem de son dönem şerhlerinde ideal bir şerh yöntemi bulamadığını yukarıda söz edildiği gibi ilgili cümlelerinden anlayabiliyoruz. Bundan yola çıkarak yazarın kendine has bir şerh metodu geliştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

a. Beyit Tercümelere: Tercüme ve Metin Tenkidi

Abdülbâkî Gölpinarlı'nın tercüme ve şerhinde esas aldığı metin Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 51 numaradaki en eski Mesnevî nüshasıdır. Bu yönüyle diğer tercüme ve şerhlerden farklı olduğuna bizzat Gölpinarlı eserinde işaret eder. Gerek bu nüshayı kullanması gerekse Mesnevî'nin sahîh diğer nüshalarını da gözden uzak tutmaması Gölpinarlı'nın tercüme edeceği metne ilmî bir dikkatle yaklaştığını göstermektedir.

Gölpinarlı Mesnevî'yi beyit esasına göre mensur olarak tercüme eder. Nüsha farklarından kaynaklanan tercüme hususiyetlerini dipnotlarda belirtir. Bu şekilde hem tercümenin sıhhatini hem de nüsha farklarını görmemizi sağlar. Gölpinarlı'nın tercümesi bu yönüyle tenkitli [212] bir metin neşri hüviyetindedir. Ancak tenkide tabi tutulan metnin, yani Mesnevî beyitlerinin Farsça asıl metni esere alınmamıştır.

Beyit Tercümesi:

"Dostlar biz gene keş, tâcir ve Hindistan hikâyesine döndük."

Dipnotu:

"İlk mısra' metinde 'Bâz mîgerdîm mâ iy dûstân' iken 'mâ' kelimesinin altına 'ezîn' yazılmış, nüsha farkı işaret edilmiş. Mısra' 'Bâz mîgerdîm ezîn iy dûstân' olmuştur. Bu takdirde mânâ 'Dostlar biz gene bu bahsiten, keş, tâcir ve Hindistan hikâyesine döndük.' olur." (C I, s. 180)

Beyit Tercümesi:

"Peygamber, a korkusuz istekli dedi, aklını başına al da hiçbir istediğin şeyle savaşmaya kalkma."

Dipnotu:

"Metinde 'merd-i cerî' yazılmış, karşılaştırmada 'merd' sözünün üstüne 'tâlib' sözü kaydedilmiştir." (C I, s. 181)

Beyit Tercümesi:

"Buhâra'da hünerlerde olgunlaşmışsın ama horluğa yüz tutarsan buna da boş verirsin."

Dipnotu:

"Bu beyit metinde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmıştır." (C III, s. 271)

Beyit Tercümesi:

"Hayvanlıktan öldüm, insan oldum. Artık ölüp azalmaktan, noksana düşmekten ne diye korkacaktım?"

Dipnotu:

"Yütmek anlamına gelen 'gum şudem' değil. 'k' üstüne üstün konmuş: 'kem şudem'. (C III, s. 273)

b. Şerh: Konu ve Hikâye Esaslı Bütüncül Şerh Yöntemi

Gölpinarlı, eserinin giriş kısmında belirttiği gibi Mesnevî'yi beyit beyit değil, hikâye veya konu bütünlüğüne göre şerh etmeyi tercih eder. Bunun sebebi Mesnevî'nin hikâye akışını ve şiirselliğini bozmamaktır. Gölpinarlı, giriş kısmında tasvir ettiği bu şerh yöntemini eserin [213] genelinde uygulamıştır. Ancak teorik ön bilginin uygulamada birtakım sıkıntılar doğurduğunu görmek de mümkündür. Eserdeki şerh yöntemini somutlaştıracak olursak:

- Mesnevî'nin beyitleri nesren tercüme edilmiştir. Mesnevî'nin beyit numaraları onlu rakamlarla numaralandırılmıştır.

- Tercüme edilen beyitler konu veya hikâye bütünlüğü esas alınarak bölümlere ayrılmıştır.

- Hassaten şerh edilecek beyitleri belirlemek ve vurgulamak için tercüme kısmında o beyte (*) işareti konmuştur. Bu vurgulama yöntemi şerhin bütününde uygulanmamıştır. Örneğin manevî önemine binaen ilk on sekiz beyit bir bütün olarak tercüme edilmiş ve şerh kısmında da topluca şerh edilmiştir.

- Tercüme kısmından sonra şerh bölümünde ya beyitler bütün olarak şerh edilmiş veya (*) işareti konan beyitlerin numaraları şerh kısmında verilerek o beyit yorumlanmıştır.

Bilindiği gibi klâsik dönem şerhlerinde muhteva açısından *mücmel şerh*, *gramer ağırlıklı şerh* ve *mufassal şerh* olmak üzere üç şerh yöntemi uygulanmıştır. Gölpınarlı'nın şerhi her ne kadar *bütüncül/terkîbî* bir şerh olsa da beyitlerin durumuna göre sözü edilen her üç yöntem de uyabilmektedir. Örneğin Mesnevî'nin 325. beytini yorumlarken dört sayfaya yakın mufassal bir şerhi görünmekle beraber (C I, s. 89-92) ikinci cildin 112-140. beyitleri arasındaki yaklaşık otuz beyitlik kısmı yarım sayfada sadece âyet telmihlerine dayanarak şerh etmektedir (C II, s. 400). Kimi zaman ise izahata ihtiyaç duymadan kısacık cümlelerle bir olaya, söze işaret ederek konuyu tamamlamaktadır (C II, s. 428; C V, s. 205, 217; C VI, s. 558, 559).

Mesnevî'nin hemen tüm şerhlerinde ilk cildin şerhinin diğer ciltlerden daha hacimli ve yorumların daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi diğer ciltlerin ehemmiyetsizliği değildir. Aksine ilk ciltte tüm yönüyle şerh edilen çoğu kavramın diğer ciltlerde de bulunması, şârihleri tekrara düşmemek adına daha önce şerh edilen beyitlere atıfta bulunmaya zorlar.¹³ Gölpınarlı da bu atıf yöntemini sıkça kullanır: [214]

"422. Mesîh için I. Cildin 47. beytin şerhine bk." (C II, s. 428)

"2344. Nûb-Gemî, I. Cildin 4406. beytinin şerhine bk." (C V, s. 217)

"3510. Arş, I. Cildin 241-242. beyitlerinin şerhine bk." (C VI, s. 665)

c. Şerh Tenkidi

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın şerhinde gerçekleştirdiği üslûp özelliklerinden biri de kendisinden önceki şerhleri tenkide tabi tutmasıdır. Bu durum aynen mukayeseli metin neşirlerinde gerçekleştirilen metin tenkidi usûlüne benzemektedir. Bu usûlün metin tenkidinden farklı olan yanı tenkide tabi tutulan şârihlerin cümlelerini anlam ve yorum açısından geliştirerek beyti yeniden şerh etmektir. Diğer Mesnevî şerhlerinde de kısmen görülen bu hususiyet için belki de *şerh tenkidi* kavramını kullanmak makul olacaktır.

Gölpınarlı şerh tenkidi yaparken kimi zaman yorumunu uygun gördüğü şârihi tamamlar nitelikte söz konusu şerhin devamını getirir. Aşağıdaki örnekte Mesnevî'nin ilk kelimesi olan *bi'şnev* kavramını yorumlarken Ankaravî'nin yorumunu isabetli görüp onu destekler mahiyette şerh eder:

"Dinle, diye başlamaları da rastgele değildir. Nitekim Şârih (Ankaravî) gene Mesnevî'ye başvurarak dinlemenin, [215] duymanın söylemekten önce ve üstün olduğunu anlatır. Gerçekten de Mevlânâ bu ciltte 'Yemek de olgun kişiye helâldir, söz de. Sen olgun değilsin, yeme, dilsiz kesil. Çocuk doğunca önce süt emer, bir zaman susar, tümden kulak kesilir. Sen de kulaksın. Oysa dil senin cinsinden değil. Tanrı kulaklara susun buyurdu. Çocuğun söz söylemeyi öğrenmesi için bir zaman dudaklarını yumması gerek. Kulak vermez de ti ti der durursa kendisini dünyanın dilsizliği yapar gider. Daba başlangıçta söze kulak vermeyen, anadan doğma sağırsa dilsiz olur, nasıl coşsun da söylesin. Çünkü söz söylemek için önce duymak, dinlemek gerek. Sen de söze dinleyiş yolundan gir. Evlere kapularından girin, isteklerinizi sebeplerine sarılarak dileyin', buyurur." (C I, s. 17)

¹³ Görülebildiği kadarıyla Ankaravî'de kısmen bu durumun tersine bir yapı vardır. Şârih ilk ciltte geçen bazı kavramları sonraki ciltlere havale eder. Ayrıntısı için bk. Tanyıldız, agt, s. 93.

Gölpınarlı, -şârihlere bakışı kısmında değinildiği gibi- beğenmediği yorumları eleştirip tashih eder. Aşağıdaki örnekte Ahmed Ateş'in *ney* kavramı ile ilgili yorumunu eleştirmektedir:

"Mânâ, bu yöne götürüldü mü "ney, bir mecâzdır ancak. Son zamanlarda Mesnevî'yi başka bi tarzda anlamak iddiâsına düşenlere göreyse bu beyitlerdeki ney, maddî neydir. Mânâları bu yöne çevirmek tamamiyle yanlıştır (Ahmed Ateş'in yukarıda zikredilen makâlesi, İst. Osman Yalçın M. 1953, s.37-50)" (C I, s. 17)

Gölpınarlı'nın şerh tenkidini uyguladığı asıl yerler birden fazla şârihin yorumlarını değerlendirdiği kısımlardır. Bu kısımlarda ilmî bir metin tenkidi usûlüyle şerh tenkidinin yapıldığı görülmektedir:

"3592. Üç şeytân. **Şârih**, 'hevâ, heves, nefis' olarak kabûl ediyor (s. 305). Fakat hevâ ve heves, bir şeydir ve nefisten doğar. **Sarı Abdullah**, üç şeytanın, 'nefis, tabiât ve hevâ-yı şebvet' olduğunu söylüyor.(Mat. Âmire-1288; s. 40) Bu da şârihin dediğinin aynıdır. (**İmdâdullâh-ı Velî**)" (C I, s. 341)

"1019. Kendinizi temiz göstermeye, iyi belletmeye uğraşmayın, içinizde iyilik yapanları, hayırlı olanları Allâh daha iyi bilir', 'Gösterişin azı bile şirkettir.', 'Gizli şebvetle gösteriş, şirkettir.' Gibi hadîsler var (Künûz, II, s. 127-195ç Câmî, II, s. 35). Fakat Mevlânâ'nın bahsettiği hadîs, bunların biri değildir. 'Gösteriş için tesbih etmek, küllbânda biten yeşillığe benzer' meâlinde bir hadîs, mutlaka vardır. Ancak **Şârih**, beyti terceme edip geçiyor; hadîse işâret etmiyor. **Şem'i** de öyle. **İmdâdullâh-ı Velî**, bu meâlde bir hadîs bulunmadığını [216] söylüyor. (C. II, s. 101). **Bed'uz-zamân** da 'Abâdîs-i Mesnevî' de bu hadîse dokunmamış." (C II, s.477)

"**Bed'uz-zamân**, bu hikâyenin Ebû'l-Fütûb-ı Râzî'nin 'Tefsîr'inde bulunduğunu yazıyor, başka kitaplarda da bulunduğunu haber veriyor ve hepsinden metinler naklediyor. Naklettiği metinler, aşağı yukarı aynıdır ve Mevlânâ'nın hikâye ettiği gibidir. (Maâbiz, s. 566-568)" (C II, s. 521)

"2357. Beyitten sonraki hikâye. **Şârih** bu hikâyenin hicrî 375 de vefât eden (985) Ebü'l-Leyl-i Semerkandî'nin 'Bustâna'l-Ârifîn'inde bulunduğunu söylüyor ve oradan bu hikâyenin metnini naklediyor (s. 192). **Bed'uz-zamân**, 'Maâbiz-i Kasas u Temsîlât-ı Mesnevî'de 'İkd'ül-Ferîd'de 'Rabî'ul-Ebrâr'da, mensûr 'İskender-nâme'de, Aşî'nin 'Cevâmî'ul-Hikâyât'ında bulunduğunu söylüyor, hepsinden metin naklediyor; ayrıca Nicholson'un 'Bustân'ül-Ârifîn'de bulunduğunu yazdığını da kaydediyor ki **Nicholson**, bunu Şârih'ten almıştır. (s. 70-72)" (C II, s.585)

d. Şerhin İlmî Hüviyeti

Gölpınarlı Şerhi'nin en belirgin özelliklerinden biri de akademik hüviyet taşımasıdır. Yazar meseleleri ele alırken o konudaki temel eserlerden istifade etmiştir. Kutsal kitaplar, dinî-tasavvufî eserler, mitolojik kaynaklar ve rivâyetler, gramer kitapları, lugatler gibi temel başvuru eserlerini şerhin ilgili kısımlarında değerlendirmiş ve yararlandığı kaynakları titizlikle vermiştir. Gölpınarlı bunlarında dışında Mevlânâ'nın diğer eserlerinden, Mevlevîlik ile ilgili belli başlı kaynaklardan, kendisinden önceki diğer Mesnevî tercüme ve şerhlerinden de istifade etmiştir. Ayrıca kendisinin konu ile ilgili eserlerini de yer yer zikretmiştir. Bu yönüyle diğer Mesnevî şerhleri arasında temayüz eden Gölpınarlı şerhi okuyucuya doyurucu bilgiler vermeyi hedeflemiştir.

"* Bâbilik ve Bahâlik için Abd'ül-Huseyn Âyetî'nin 'Keşf'ül-Hıyel' adlı üç ciltlik kitabını okuyoruz. Birinci cildinin VI., diğer iki cildin III. basımı, Tebrân-1326. Şeyh Ahmed Ahsâ ve Seyyid Kâzım-ı Teştî'nin iki keşif olduğunu, Müslümanlığı bölmek için bu işe giriştiklerini söyleyenler de vardır. Bunun için de Seyyid Muhammed'ül-Hâlisîyy'ül-Kâzımî'nin 'Kitâb-ı Hurâfât-ı Şeyhiyye ve Küfriyyât-ı İrşâd'ül-Avâm yâ Desâis-i Keşîşan der İrân'ını okuyunuz. Yezd-1367." (C II, s. 454) [217]

"Bu hikâye Câmî'nin "Nefabât'ül-Üns"ünde de, Ebû-Abdullâhî'l-Kalânîsî'nin hâl tercümesinde geçer (Lâmiî tercemesi, s. 161-162)" (C III, s. 17)

“Türkçede, bilhâssa Yunûs Emre’de Azrâil, “Can alıcı” diye geçer (Azrâil hakkındaki hadîsler için “Sefînet’ül-Bihâr’a bakınız; II. s. 548-549).” (C III, s. 18)

“Edebiyatta Ebrimen, zulüm, şer, karalık ve kötülük sembolüdür. (I. Ciltte, 3714. beytin izâhına bakınız; Dr. Muhammed Mu’in: Mazdayasna ve Edeb-i Pârisî, Tabran Üniv. Yayın. I, Tabran, 1338, s. 258-272).” (C III, s. 75)

“Sarboşluk, aklî izâle ettiği gibi irâde ve ihtiyârî da bırakmaz. Talâk da ayrıca kadının tabâreti ve iki âdil şâhidin huzûru da şarttır. (Seyyid Kâzım-ı Şeriat-Medârî: Hulâsat’ül-Abkâm yâ Risâle-i İlmiyye II. basım, C 2; Tabrân, 1382, s.9-10, 82). Bu husûsta Ehl-i Sünnet ulemâsının kavilleri için İmdâdallâh-i Velî’nin Şerhine de bakınız; Kânpur, Matbaa-i Nâmi, III, s. 58-59).” (C III, s. 76)

“Bu rubâî ve rubâînin diğer şekli için ‘Rubâîler adlı ve Mevlânâ’nın rubâîlerini muhtevî kitabımıza bakınız; İst. Remzî Kitapevi -1964, s. 23, 69. Rubâî ve bu Rubâînin notu.” (C III, s. 78)

“Yaşın sıcaktan, güneşten, kışın soğuktan duvar diplerine sığınanları nöbetçiler döverecek ortaya sürerlerdi. Mahpûslara fazla tuz ve külle yoğrulmuş arpa ekmeği verirdi. Öldürttüğünü söylediğimiz kişilerin sayısız savaşlarda şehîd edilenlerden hâriçtir (Tenkîh, I. S. 255; Sefînet’ül-Bihâr, I, s. 223-224. Tarih kitaplarına da bakınız).” (C III, s. 83)

“Beyitten sonraki bahsin “İkdü’l-Ferîd” de , Sa’lebî’nin ‘Kasas’ül-Enbiyâ’sında ‘İhyâ’da ‘Ebâ’l-Fütûh Tefsiri’nde ‘Mecca’ut-Tevârîhi ve’l-Kasas’ta zikredildiğini ‘Maâhib’den öğreniyoruz (s. 106-107)” (C III, s. 174)

“Bu muharref ve yüzyıllar boyunca yazılıp bozulan, bozulup düzelen kitapta ve bunun bir temâdîsi olan ‘Abd-i Cedîd’de, Allah ve peygamberler, pek beşerî vasıflarla vasıflandırılırlar. (Bakınız; Abdülbâki Gölpinarlı; Sosyal Açından İslâm Tarihi I; Hz. Muhammed ve İslâm; İst. Milliyet Kültür Kulübü Yayınları, 1969, s. 223-237)” (C III, s. 177)

“Mevlânâ bu beyitlerde Kur’ân’ı, Tanrı kelâmını, zâtlâ kaaim görmekte, onu, yaratıkları vuran güneş ışığına benzetmekte, [218] fakat ışığın da güneşten ayrı olmadığını bildirmektedir. Ayn zamanda Mevlânâ, bütiin varlığını Tanrı kelimeleri bilmektedir; beyit, bu bakımdan da incelenebilir. (Fîhi-mâfîh tercememi; Bölüm. 75, s. 213-215)” (C III, s. 315)

“769. beyitte başlayan hikâye. Ubeyd-i Zâkânî’nin (7724 H. 1370) ‘Latâifinde ve Şems’in Makaalât’ında geçer. (Maâhib; s. 134-135)” (C IV, s. 414)

“828. beyitten sonraki bahîs. Edbem oğlu. İlk sâfîlerden Edbem oğlu İbrâhim 161 H. de (777) Şam’da vefât etmiştir; 162 ve 166 da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. (778, 782) Anlatılan olay Ferîdeddin Attâr’ın ‘Tezkîretü’l-Envîyâ’sında aynen geçer (Maâhib; s. 134).” (C IV, s. 424)

e. Mesnevî’yi Mevlânâ ile Şerh Etmek

Gölpinarlı’nın kendi eserini diğer şerhlerinden üstün tuttuğu en önemli nokta Mevlânâ’nın diğer eserlerinden yararlanma konusudur. Yazarın -gerek diğer ilmî yayınlarıyla gerekse bu şerhteki alıntılarıyla- Mevlânâ külliyyâtına hâkim bir şahsiyet olduğu tartışmasız bir hakikattir. Mevlânâ’nın Dîvân’ı başta olmak üzere Fîhi mâ Fîh ve Rubâîler gibi diğer eserlerini de tercüme edip yayınlayan Gölpinarlı, bu birikimini Mesnevî şerhinde kullanmıştır. Nitekim eserinin birçok yerinde Mesnevî beyitlerini yine Mevlânâ’nın diğer eserlerinden yaptığı şiir ve düzyazı alıntılarıyla şerh eder:

“Mevlânâ bu gerçek yalancılara dâima karşı durmuş onları ‘Mesnevî’sinde, ‘Dîvân’ındaki şiirlerdeki sobbetlerinde, mev’ızalarında şiddetle kınamıştır.” (C III, s. 74)

“3056. Beyitten sonraki hikâye, sohbetlerinin zıbtından meydana gelen ‘Fîhi mâ-fîh’te şöyle geçer.” (C III, s. 220)

“658-659. Bu beyitler, Mevlânâ’nın ‘Dîvân-ı Kebîr’deki, ‘Ey âşklar, ey âşklar, ben toprağı mücevber hâline getiriri. Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar, teşlerini zi altınla doldururum’ meâlindeki beyitler ile başlayan gazelini hatırlatmaktadır. (D. K. Tercememiz, I. cilt; İst. Remzi K. 1957, s. 94)” (C IV, s. 405)

“669. Gözlerini ağzlarını mübürlemiştir. II. cildin 680. beytinin şerbine bk. Mevlânâ, ‘Fîhi mâ-fîh’te de 25. Bölümün sonlarında, dünyânın gafletle doldurulduğunu anlatır. (Terc., s. 93)” (C IV, s. 405)

“Dünyânın direği gaflet. Mevlânâ ‘Fîhi mâ-fîh’te “Şimdi dünyâ, gafletle durur. Gaflet olmasa bu dünyâ kalmaz. Tanrı’yu özleyiş, [220] âhireti anış, esriyip kendinden geçiş, öbür dünyânın mîmârıdır. Tümünden yüz gösterse bunlar, tümünden o dünyâya gideriz. Burada kalmayız. Ulu Tanrı, burada kalmamızı, iki dünyânın olmasını dilemiş de iki kabîye dikti. Biri gaflet, öbürü uyanıklık; böylece iki dünyâ da mâmûr olur-gider” sözleriyle bunu hatırlatır. (Tercememiz; 25. Bölüm; s. 93).” (C IV, s. 466)

“1476. Türkmen-Alaçuk. Göçebe Türkmenlerin kara çuldan örülmüş çadırlarına ‘Alaçuk’ denir. Mevlânâ, ‘Mesnevî’inde ve ‘Dîvân-ı Kebîr’inde, münâsebet düştükçe Türkmen’le Alaçuk’u anar.” (C IV, s. 490)

“1960-1968. Mevlânâ ‘Mecâlis-i Seb’â’da 7. Mecliste bu iki akıl ve bilgiden bahseder.” (Terc. s. 97). (C IV, s. 509) [221]

f. Yardımcı Şerh

Klâsik dönem şerhlerinde de kullanılan bu yöntem, Mesnevî beyitlerinin şerhi esnasında dayanak olarak getirilen kimi ibare ve kavramların da şerh edilmesi şeklinde değerlendirilir. Gölpınarlı, beyit şerhlerinde atıfta bulunduğu bazı cümleleri veya kavramları da şerh etme ihtiyacı hisseder. Dolayısıyla şerh edilen bu kavramlar da ana metnin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

“Fakat âhirette rahîm olduğundan, rahmeti mü’minlere hâstır; VII. sûrenin (A’râf) 156. âyet-i kerîmesinde “Dilediğimi azâbıma uğrattırım dedi, fakat rahmetim herşeyi kaplamıştır da çekinenleri, zekât verenleri ve âyetlerime inananları, rahmetime mazhar ederim” beyânıyla dünyâda rahmetinin inanmayanları da kapladığı, fakat âhirette inananlara tahsîs edileceği hakkında işâret vardır. XXXIV. Sûrenin (Zümer) 53. âyet-i kerîmesinde, “De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allâh rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allâh bütün suçları örter, şüphe yok ki O bütün suçları örten rahîmdir” buyurulmakta ve bunu müteakib 54. âyet-i kerîme “Ve dönün Rabbinize ve teslim olun ona, size azâb gelip çatmadan, sonra yardım edilmez size” denmektedir ki bu âyet, evvelki âyetin manâsını açıklamakta, âhiretteki fevz ve necâtın, ölümden ve azâptan önce Rabbe dönmekle mümkün bulunduğunu bildirmektedir. Mevlânâ’nın,

Bâz â bâz â her onçı hestî bâz â
Ger kâfer o gebr-o büt-perestî bâz â

În dergeb-i mâ dergeb-i novmîdî nîst
Sad bâr eger tovbe şikestî bâz â

rubâisi bu iki âyet-i kerîmenin meâlidir. ‘Bâz’, gene, tekrâr anlamlarına geldiği gibi ‘geri’ anlamına da geldiğinden rubâî, ‘Her neysen, kâfîrsen, ateşe, puta tapıyorsan, kötülükte bulunmuş, yüz kere tövbe etmiş, fakat tövbeni bozmuşsan, dön yaptıklarından, geri gel, gene gel, ümidini kesme; çünkü bu bizim kapımız, ümitsizlik eşığı değildir.’ anlamındadır; kâfîrsen, ateşe, puta tapıyorsan, tövbeni bozmuşsan, kâfir olarak, ateşe, puta taparak, tövbeni bozmuş olduğun halde tövbe etmeden gel, kabûl ederiz seni anlamına değildir ve bunu böyle anlayanların, şüphe yok ki kasıtları vardır.” (C III, s. 78)

“Bir tercüinde şu beyitler var: [222]

Men dem nezenem liyk dem-i Nabnu nafabnâ
Der men bidemed nâle resed tâ be süreyyâ

Yâni, “Ben soluk bile almıyorum, fakat Biz üfürdük soluğunu bana üflüyor da feryâdım tâ Ülker yıldızına dek ulaşıyor. Üstün oldukça olsun, yüceldikçe yücelsin; Tanrı benim ney bedenimi yokluk kamışlığından kesti, yondu. Gönül o neyin bir başıydı; ağzı öbür başı. O baş, aşk dudaklarından şekerler çiğneyip durmadaydı. Onun soluğuyla doldu; onun iki dudağından sarhoş oldu da daraldı; sarhoşçasına nâralar atmaya koyuldu. Dağ bile o iki dudağın şarabını içseydi, vallâhi o görünüştün vuruşuyla erirdi, kuma dönerdi. Dudaklarını yummuştur; fakat bir açsa ne gökkubbede kalır, ne yukarı, ne aşağı. A ney, seslen yokluğa da yüzlerce Leylâ, Mecnûn gör; yüzlerce Vâmik’la Azrâ seyret... (VII. c. Tebrân-1435 Ş. H. s. 113, beyit. 35127-35133; A. G. Dîvân; VII. c. İst. İnkâlâp ve Aka Basımevi; İst. 1974; s. 9. Beyit: 111-118)” (C I, s. 19)

6. Gölpınarlı Şerhi’ne Okur Gözüyle Bakmak

Abdülbâkî Gölpınarlı, şerhini yeni kültürle yetişip Osmanlıca bilgisi yeterli olmayan bireyi, yani bugünün okurunu düşünerek kaleme aldığını ifade etmiştir. Amaç böyle olunca Mesnevî’nin tercümesini ve şerhini de yeni bir bakış açısıyla sunmayı temel hedef hâline getirmiştir.¹⁴ [223]

Mesnevî’nin engin anlam dünyasını okura sunmak için Gölpınarlı hakikaten yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ulaşılması güç olan kimi kaynakları, doğu ve batı mitolojilerini, İslâm öncesi dinlerin kutsal kitaplarını ve kültürel unsurlarını, İslâm kültürünün temel kaynakları olan Kur’ân-ı Kerîm, hadîs külliyyâtı ve diğer dinî-tasavvufî eserleri, pozitif ilimlere ait temel bilgileri, ilm-i nücûm, halk kültürü ve doğu toplumlarının geleneklerine ait ayrıntıları tek eserde toplamak gibi gayret ve emek sarfı isteyen bir ameliyeye girişmiştir. Bunun ötesinde Mevlânâ başta olmak üzere Şems-i Tebrîzî, Sultân Veled, Sadreddîn Konevî, Ahmed Eflâkî gibi Mevlevîliğin rükünleri sayılan şahsiyetlerin eserlerini referans olarak almıştır.

Eserin zengin muhtevasının yanında Gölpınarlı Şerhi’nin okunması esnasında yaşanması muhtemel güçlükler de bulunmaktadır. Mesnevî beyitlerinin tercümeleri nesir olarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Dolayısıyla Gölpınarlı’nın korumak istediği şiirselliğin sağlanması zorlaşmaktadır. Çünkü mensur tercümenin manzum aslî metinle aynı şiirselliğe sahip olması beklenemez. Genel tercümelelerdeki bu riske rağmen Gölpınarlı, Mevlânâ ve Mevlevîlik uzmanı

¹⁴ Son dönemde kaleme alınan Mesnevî tercüme ve şerhleri günümüz okuyucusuna rahatlıkla ulaşabilmektedir. Mesnevî-yi Şerif’in manevî nüfûz alanına daha yakın olan klâsik dönem şerhlerinin de bu amaç doğrultusunda ele alınması elzem bir konudur. Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı kürsüsü söz konusu şerhleri akademik ve popüler anlamda ilgililerin istifadesine sunmayı hedeflemiş, son yıllarda bir dizi çalışmada gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar Anadolu sahasında yazılan ilk Türkçe Mesnevî şerhleri olan Şem’î Şem’ullâh ve İsmâil-i Ankaravî merkezli yürütülmüştür. “Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda hazırlanan seri doktora tez çalışmaları ile söz konusu projeye akademik bir hüviyet kazandırılmıştır. Yapılan/yapılacak çalışmalarda, belirlenen bir sistem çerçevesinde Mesnevî beyitlerinin arûz imlâsına uyularak yapılmış çevriyazılarıyla birlikte beyitlerin metindeki tercümelerine yer verilmiş/verilecektir. Mesnevî’nin tüm metninin bu şekilde günümüz alfabesine aktarılması, Mevlânâ’nın şiirdeki vezin tasarruflarını belirlemenin ötesinde Mesnevî’nin Farsça metnine aşinâ olmayan okurun da rahatlıkla yararlanabileceği bir metni gün yüzüne çıkarmaya vesile olacaktır. Bu sebeple yapılan ilk iş, Mesnevî şerhlerinin eski yazılı metinlerinin ilmî usûllere uygun olarak günümüz alfabesine aktarılmasıdır.” (Atabey Kılıç, “Mevlevîlik Kültürüne Katkı: Mesnevî Şerhleri Projesi”, *Sufi Studies (Sufi Araştırmaları Dergisi)*, C 1, S 2, Summer 2010, s. 2.) Mesnevî Şerhleri Projesi kapsamında şu ana kadar dört doktora tezi yapılmış (Dağlar 2009, Koçoğlu 2009, Tanyıldız 2010, Şahin 2012) ve ilmî usûllere göre arûz imlâsı da göz önünde tutularak Mesnevî’nin Farsça metni büyük oranda ortaya konmuştur. Projenin ikinci aşaması ise *Mesnevî Şerhleri Sözlüğü*’dür. Mesnevî’de yer alan mefhumların şerhlerdeki farklı anlam yansımaları *Metin İçerik Anlamlar Sözlüğü* ile Mesnevî metnindeki kelimelerin şârihlerce yapılan etimolojileri ve anlamlandırmaları da *Gramer Sözlüğü* ile ortaya çıkarılmış olacak ve Mevlevîlik araştırmalarına kaynaklık edecektir. *Mesnevî Şerhleri Sözlüğü*’nün nasıl olacağına dair taslak bir çalışma bir bildiri hâlinde sunulmuştur. (bk. Atabey Kılıç, “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü”, *Uluslararası Mevlânâ ve Tasavvuf Kültürü Sempozyumu*, 9-10 Ekim 2010, Manisa 2010). Mesnevî şerhlerinden hareketle yayınlanacak bu sözlükler de ilgili doktora tezlerinde ciltlere münhasır olarak hazırlanmıştır.

vasıflarını haklı çıkarır nitelikte başarılı tercüme gerçekleştirmiştir. Ancak metin tercümesinden sonra dipnotlarda yapılan tenkidî açıklamalar okur için anlaşılması güç mefhumlar hâline gelebilmektedir.

Eğer muhatap (Gölpınarlı'nın hedef aldığı kitle olarak) kadim kültür konusunda yeterli donanıma sahip olmayan ve Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça bilgisi zayıf olan bir okur ise aşağıda sıralanan ifadelerde olduğu gibi dipnotlarda verilen kimi ifadeleri anlamakta zorluk yaşayacaktır:

Beyit Tercümesi:

"Himmetini göre gönlündeki, canındaki anlayışı seyret... Bak neresini seçmiş, nereyi yurt edinmiş kendine."*

[224] Dipnotu:

"Metinde hem-nişîn bîn' yazılmış; karşılaştırmada 'hem-nişîn' sözünün altına 'himmeteş' yazılarak düzeltilmiştir." (C III, s. 42)

Beyit Tercümesi:

"Yılan boynunu soktu mu, bütün neşelenmen acır gider."*

Dipnotu:

"Metinde ikinci mısraın sonu 'şâdî custenet'dir. Karşılaştırmada 'custenet' sözünün altına 'kerdenet' yazılarak düzeltilmiştir." (C III, s. 207)

Eğer muhatap o konuda uzman olan bir araştırmacı ise dipnotlarda verilen kelime ve açıklamaların bir araştırma ve mukayese için yetmeyeceği açıktır. Zira araştırmacı sadece aparatta gösterilen kelimelerle yetinmeyecek ve tüm metni görmek isteyecektir. Şerhte Mesnevî metni bulunmadığı için mukayese imkânı bulamayacaktır.

Klâsik dönem şerhlerinde gramer ağırlıklı şerh, mücmel şerh ve mufassal şerh yöntemlerinin varlığına yukarıda değinmiştik. Buna paralel olarak mısra esaslı tercüme ve şerh, beyit esaslı tercüme ve şerh, konu esaslı tercüme ve şerh gibi bir tasnifi yapmak da mümkündür. Her yöntemin okur nezdinde müspet/menfi yansımaları olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Zira okur kitlesi ilmî seviye ve zevk-i selim yönünden aynı değildir. Gölpınarlı Şerhi'ndeki şerh yönteminin de muhtelif okurlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesi mümkündür.

Gölpınarlı, metnin tercüme kısmında bazı beyitlere önemine binaen "*" işaretiyle vurgulamış ve şerh kısmında bu işaretlenmiş beyitler hakkında bilgi verilmiştir. Eserdeki umûmî şerh yöntemi bu şekildedir. Mesnevî metni konu veya hikâye esaslı şerh edildiği için eserin çoğu yerinde okuyucu beytin açıklamasını görmek için birkaç sayfa sonrasına bakma gereği duymaktadır. Yada şerh bölümünü okurken tercüme bölümüne dönme ihtiyacı duyabilmektedir. Bu yöntem ise şerhin okuma sürecinde suûbete yol açabilecek bir sonucu doğurmaktadır. Buna rağmen şârihin meseleleri tahlil etmedeki ilmî yetkinliği ve yorum kısımlarında diğer şerhlerle de mukayese sonucunda yapılan kuşatıcı ve isabetli yorumlar açısından bu şerh metnini günümüz okuru nezdinde cazip kılmaktadır. [225]

Kaynakça

Bediüzzaman Fıruzanfer, *Mesnevî-yi Şerîf*, (I. Cilt, 3012 beyit) Tahran 1349.

DAĞLAR, Abdülkadir, *Şem'i Şem'ullâh Şerb-i Mesnevi (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitledi Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.

DEMİREL, Şener “Abdülbaki Gölpınarlı'nın Kendi Sesinden Mesnevi'nin İlk İki Beytinin Şerhi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, S 14, s. 365-382.

DEMİREL, Şener, “Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması”, *TALİD, (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, *Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı*, Cilt 5, Sayı 10, GÜZ 2007, s. 469-504.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, Cilt 1-6, 3. Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, I-II. Cilt; III-IV. Cilt; V-VI. Cilt, İstanbul İnkılâp Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu Cilt III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1983.

GÜLEÇ, İsmail, "Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler", *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, Cilt 22, 135-154, 2006. [http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1170] (ET: 25.06.2012)

GÜLEÇ, İsmail, “Gölpınarlı Şerhi'nin Diğer Mesnevi Şerhleri Arasındaki Yeri”, *Mevlânâ'ya Günümüze Taşyan Üstâd: Abdülbâkî Gölpınarlı Sempozyumu*, İstanbul 17-18 Ekim 2007 [http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1158] (ET: 26.06.2012).

GÜLEÇ, İsmail, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008.

KARA, İsmail; “Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not”, *Divan, Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, Bilim ve Sanat Vakfı, Cilt 15, Sayı: 28, 2010/1.

KILIÇ, Atabey, “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü”, *Uluslararası Mevlâna ve Tasavvuf Geleneği Sempozyumu*, 09-10 Ekim 2010, Manisa.

KILIÇ, Atabey, *Mevlevîlik Kültürüne Katkı: Mesnevî Şerhleri Projesi*, Sûfî Araştırmaları C 1, S 2, s. 1-8, Manisa 2010.

[226] KOÇOĞLU, Turgut, *Şem'î Şem'ullâh Şerb-i Mesnevi (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.

KONUK, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi I*, Cilt 1-2, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.

Muhammed Takî-yi Ca'ferî, *Tefsîr u Nakd u Tablîl-i Mesnevî*, Tahran 1349-1354 (1970-1975).

REYNOLD A. Nicholson, *The Mathnavî of Jalâlu'ddîn Râmî*, Cilt 1-8, London, 1925-1940.

ŞAHİN, Oğuzhan, *Şem'î Şem'ullâh Şerb-i Mesnevi (III.-IV. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2012.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerb-i Mesnevî*, Cilt 1-14, 2. Basım, İstanbul: Şâmil Yayınları, 1975.

TANYILDIZ, Ahmet, *İsmâîl Rusûbî-yi Ankaravî - Şerb-i Mesnevi (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2010.